

До спеціалізованої вченої ради
К 18.819.03
Таврійського державного
агротехнологічного університету

Відгук

офіційного опонента, кандидата економічних наук, доцента,
доцента кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики
Чернігівського національного технологічного університету

Москаленко Валентини Анатоліївни,

на дисертаційну роботу Миколи Володимировича Божка

**«Управління витратами виробництва продукції рослинництва на
сільськогосподарських підприємствах»**, подану на здобуття наукового
ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка
та управління підприємствам (за видами економічної діяльності)

1. Актуальність теми дослідження та її зв'язок із науковими програмами.

Проблема витрат завжди була однією з найважливіших в економічній науці і пов'язана з виробленням надійних противітратних механізмів управління собівартістю. В ринкових умовах зниження собівартості вимагає всебічного глибокого аналізу процесів планування й управління витратами, що передбачає своєчасне отримання керівництвом достовірної інформації необхідної для прийняття оптимальних управлінських рішень щодо контролю формування витратної складової виробництва. В сучасному світі, в більшості розвинених країн, виробництво аграрної продукції відбувається зі значним рівнем дотацій, що підсилює значущість процесу управління витратами і робить його обов'язковим першочерговим інструментом ефективної роботи вітчизняних аграрних підприємств.

Враховуючи вищевикладене, розробка та вдосконалення теоретико-методичних зasad управління витратами галузі рослинництва на сільськогосподарських підприємствах та розробка практичних рекомендацій щодо можливих шляхів підвищення їх ефективності є актуальною науковою проблемою.

Дисертаційне дослідження виконано в межах науково-дослідної роботи Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця за господарською науковою темою "Оцінка та прогнозування ефективності діяльності ПСП "Пісківське" (номер державної реєстрації 0118U000065), у межах якої автором проведено оцінку та запропоновані шляхи підвищення ефективності діяльності підприємства. Також за держбюджетною темою Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва: "Теоретико-методологічне забезпечення економічного розвитку аграрного сектору економіки та сільських територій" (номер державної реєстрації 0116U000001), в межах якої автором обґрунтовано підходи до підвищення ефективності управління витратами при виробництві продукції рослинництва на сільськогосподарських підприємствах.

2. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Обґрунтованість і достовірність результатів дослідження базується на вмілому використанні автором підходів і прийомів загальнонаукових і конкретно наукових методів дослідження. Зокрема, для вирішення поставлених завдань застосовувались такі методи дослідження: монографічний, економіко-статистичний, кореляційно-регресійного аналізу, економіко-математичне моделювання, графічний та інші. Всі методи поєднують системний підхід до вивчення економічних явищ і процесів.

Оцінюючи зміст дисертаційної роботи, можна стверджувати, що одержані наукові результати є обґрунтованими, а їх наукова новизна є достовірною у світлі представлених у роботі доказів, отриманих за допомогою загальнонаукових принципів, методів та прийомів здійснення комплексних міждисциплінарних досліджень. Дисертація є логічно побудованим, завершеним дослідженням.

Структура й зміст дисертації свідчать про комплексний характер проведеного дисертантом дослідження. Сформульовані у вступі мета та завдання дослідження мають необхідний зв'язок з висновками. Досягненню

поставленої мети сприяли логічно сформовані і послідовно реалізовані завдання. Робота насичена статистичним та ілюстративним матеріалом, що значно полегшує сприйняття аналітичних досліджень і висновків. Структура дисертації має достатній рівень відповідності меті і завданням роботи. Висновки, наведені в дисертації, відображають глибину досліджуваної проблеми, логічно побудовані та мають аналітичне підґрунтя.

Загалом дисертаційна робота М. В. Божка дає підстави стверджувати, що наукові положення, висновки й рекомендації, сформульовані в дисертації, мають достатній рівень обґрунтованості.

3. Оцінка змісту та наукової новизни роботи.

Подана на опонування дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (184 найменування), додатків. Основний текст дисертації становить 173 сторінки.

У вступі дисертаційної роботи (с. 16–22) обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, визначено мету, основні завдання, об'єкт і предмет дослідження, розкрито наукову новизну, практичну цінність результатів дослідження, відображені їх апробацію та особистий внесок здобувача.

Перший розділ дисертації (с. 23–74) присвячено теоретичним та методичним аспектам управління витратами на сільськогосподарських підприємствах, розглянуто поняття вартості в сучасній економічній науці, класифікацію витрат, теоретичні аспекти управління витратами на сільськогосподарських підприємствах. Автором запропоновано трактування поняття «витрати» як процес використання ресурсів підприємством у процесі здійснення своєї операційної, фінансової та інвестиційної діяльності, який призводить до зменшення власного капіталу або збільшення зобов'язань.

Автором досліджено процес управління витратами як сукупність прийомів і способів, інструментів і важелів впливу їх формування, який спрямований на досягнення максимальної ефективності. Також дано авторське трактування «управління витратами», як процес прийняття рішень відносно

оптимального вибору обмежених ресурсів спрямований на оптимізацію рівня ефективності їх використання.

У другому розділі (с. 75–129) проаналізовано стан та тенденції розвитку галузі рослинництва, особливості формування рівня витрат на підприємствах регіону, здійснено аналіз ефективності витрат при виробництві продукції рослинництва. При аналізі складу та структури витрат на сільськогосподарських підприємствах Харківської області було встановлено, що серед статей витрат головним трендом стало зменшення питомої ваги витрат на оплату послуг і робіт, що виконані сторонніми організаціями (з 18,0% у 2015 році до 3,3% у 2017).

Аналіз рівня концентрації виробництва за критерієм площин ріллі дозволив автору встановити, що оптимальна площа ріллі за критерієм прибутковості та рентабельності галузі рослинництва повинна знаходитись на рівні 3300 – 4634 га.

Третій розділ дисертації (с. 130–182) присвячено обґрунтуванню напрямів підвищення ефективності управління витратами з врахуванням рівня спеціалізації та концентрації виробництва, також здійснено оцінку рівня оптимальної структури витрат при виробництві окремих культур, запропоновані шляхи підвищення ефективності управління витратами в умовах дії закону спадної віддачі.

Досить цікавою, на нашу думку, є ідея автора дисертаційної роботи щодо запровадження методичного підходу до визначення величини можливих дотацій з боку держави, який враховує як рівень доходності, так і дію закону спадної віддачі. Подібна дотація пропонується лише тим підприємствам, які ведуть інтенсивне виробництво і вносять мінеральні добрива на рівні не меншому встановленого рівня. Впровадження даної пропозиції дасть можливість не тільки збільшити кількість внесення мінеральних добрив, а і дозволить збільшити обсяги виробництва культур, покращить рівень відтворення родючості ґрунтів.

4. Наукова новизна положень, висновків і рекомендацій дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження Божка М.В. полягає в узагальненні теоретичних положень та запропонованих наукових підходах щодо підвищення ефективності управління витратами продукції рослинництва на сільськогосподарських підприємствах.

Наукова достовірність основних результатів дослідження не викликає сумнівів, оскільки вони отримані в результаті комплексної дослідно-аналітичної роботи, опрацювання значної кількості наукових праць та базуються на теоретико-методологічних засадах комплексного дослідження законів, явищ і процесів.

Практично по кожному із завдань дослідження отримано результат, яким певною мірою притаманна наукова новизна. Найістотніші результати дослідження, що містять наукову новизну, полягають у такому: запропоновано методичний підхід до визначення рівня державних дотацій при частковій компенсації витрат на мінеральні добрива з врахуванням дії закону спадної віддачи; удосконалено класифікацію витрат сільськогосподарських підприємств з виділенням окремої групи витрат, які повинні нести землекористувачі на землях гіршої якості для отримання того самого рівня урожаю, як і землекористувачі на землях кращої якості в умовах дії закону спадної віддачи для отримання очікуваного фінансового результату; удосконалено оцінку впливу рівня витрат на урожайність окремих культур з визначенням меж фазових переходів в ланці "витрати - урожайність"; удосконалено оцінку структури витрат через розрахунок запропонованого коефіцієнта структури постійних витрат; дістало подальший розвиток трактування сутності категорії "витрати", як процесу використання ресурсів підприємством при здійсненні операційної, фінансової та інвестиційної діяльності, який призводить до зменшення власного капіталу або збільшення зобов'язань; дістало подальший розвиток оцінка впливу концентрації виробництва на рівень ефективності витрат з визначенням оптимальних

розмірів посівних площ окремих культур, при яких величина прибутку та рівень рентабельності будуть максимальними; дістав подальший розвиток аналіз впливу рівня інтенсивності виробництва на зміну структури витрат в ланці "постійні-змінні" з виділенням нелінійного характеру даної залежності.

5. Повнота викладу основних результатів дослідження в опублікованих працях.

Результати наукових досліджень, які покладено в основу дисертації, повною мірою відображені в 20 опублікованих наукових працях загальним обсягом 4,5 ум.-друк. арк., що належать особисто автору, з них: 7 у наукових фахових виданнях України та включених до міжнародних наукометрических баз даних, обсягом 3,45 друк. арк., 13 публікацій – у матеріалах науково-практических конференцій.

Відображені в вище зазначених публікаціях наукові результати не містять протиріч з положеннями сучасної економічної науки, а також повністю відповідають меті дисертаційного дослідження. Аналіз змісту публікацій дає можливість зробити висновок, що основні положення рецензованої дисертаційної роботи Миколи Володимировича знайшли достатнє відображення у відкритому друку. Зміст автoreферату відображає зміст дисертації.

6. Практичне значення й упровадження результатів дослідження.

Основні результати дослідження доведено до рівня методичних розробок і практичних рекомендацій, реалізація яких сприятиме підвищенню ефективності управління витратами галузі рослинництва на сільськогосподарських підприємствах. Зокрема, пропозиції щодо встановлення фазових переходів між рівнем витрат та рівнем урожайності пшениці, кукурудзи на зерно, соняшнику на сільськогосподарському підприємстві ТОВ "Агротехнік" Лозівського району Харківської області (довідка № 211 від 21.09.2018 р.), пропозиції щодо методичних підходів до визначення коефіцієнта структури постійних витрат в ПСП "Бурлуцьке" Великобурлуцького району Харківської області (довідка № 284 від 19.10.2018 р.), пропозиції відносно

оцінки впливу рівня інтенсивності виробництва окремих сільськогосподарських культур на зміну структури витрат в СТОВ АФ ім. Т.Г. Шевченка Вовчанського району Харківської області (довідка № 364 від 15.10. 2018 р.), пропозиції щодо оцінки впливу концентрації виробництва на рівень ефективності витрат з визначенням конкретних оптимальних параметрів посівних площ по окремим культурам в агрофірмі "Надія" ТОВ Чугуївського району Харківської області (довідка № 522 від 07.10.2018 р.).

Враховуючи вищевикладене, представлене дослідження можна віднести до тих, що роблять свій внесок у теорію та практику підвищення ефективності управління витратами продукції рослинництва на сільськогосподарських підприємствах.

7. Дискусійні положення та зауваження.

Попри ряд позитивних здобутків, дисертаційна робота не позбавлена окремих недоліків, дискусійних положень, що є підставою для висловлення таких коментарів:

1. Автор наводить власне визначення витрат як процесу використання ресурсів (с. 44 дисертації). Однак, виникає питання як бути з витратами, які є надзвичайними або мають випадковий характер. Назвати їх появу процесом використання навряд чи можливо.

2. Автором пропонується при класифікації витрат в сільському господарстві виділити окремо витрати пов'язані з різною їх окупністю на землях різної родючості (с. 51-52 дисертації). Однак, не робиться уточнення відносно того як визначати дані витрати та як їх обліковувати в бухгалтерському обліку.

3. При аналізі валових зборів сільськогосподарських культур автором виділяються різні підперіоди (табл. 2.3, с. 84 дисертації). В той же час було б бажаним дати їх характеристику з точки зору особливостей впливу на величину витрат та собівартість продукції.

4. Автором констатується наявність фазових переходів між рівнем витрат та урожайністю (с. 117 дисертації). Однак, не робиться уточнення що саме означає термін «фазовий переход» з точки зору зміни урожайності. Крім того, наявність подібної залежності бажано було б дослідити на протязі кількох років.

5. Автором встановлені оптимальні розміри посівних площ при виробництві пшениці, кукурудзи на зерно та соняшнику за критерієм величини прибутку та рівня рентабельності виробництва (с. 137 дисертації). В той же час не зрозуміло, для яких типів спеціалізації підприємств можуть бути застосовані дані рекомендації виходячи з науково-обґрунтованої структури посівних площ?

6. Пропонується механізм державних дотацій на мінеральні добрива (р. 3.3). Однак автор залишає поза увагою ситуацію з державними дотаціями на органічні добрива, динаміка застосування яких набагато критичніша за мінеральні добрива.

Проте, відмічаючи вище вказані зауваження та дискусійні положення наукового дослідження, які відображають власну наукову позицію опонента, необхідно зазначити, що вони суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку цієї дисертації, виконаної в цілому на достатньо високому науковому рівні.

8. Висновок про відповідність дисертації вимогам МОН України.

Дисертаційна робота Миколи Володимировича Божка «Управління витратами виробництва продукції рослинництва на сільськогосподарських підприємствах», є завершеним, самостійно виконаним науковим дослідженням, що в сукупності висвітлює актуальну наукову проблему і повною мірою відображає сутність вирішення сформульованих наукових завдань. Одержані результати є достатньо обґрунтованими і достовірними.

Тема і зміст дисертаційної роботи відповідають паспорту спеціальності 08.00.04 – економіка та управління підприємствам (за видами економічної діяльності) і профілю спеціалізованої вченої ради К 18.819.03 в Таврійському державному агротехнологічному університеті.

Аналіз дисертації, автореферату та публікацій дисертанта дозволяє зробити висновок, що дисертаційна робота виконана на належному теоретичному і методичному рівні та за змістом і оформленням відповідає вимогампп. 9, 11, 12-14 «Порядку присудження наукових ступенів» (затвердженого Постановою КМУ від 24 липня 2013 р. № 567), а її автор — Микола Володимирович Божко — заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствам (за видами економічної діяльності).

Офіційний опонент:

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу, PR-технологій
та логістики Чернігівського національного
технologічного університету Міністерства
освіти і науки України

В.А. Москаленко

Підпис засвідчує,
Перший проректор
доктор технічних наук, професор

О.О. Новомлинець